

ՀՍԽՀ Լուսավորության Ժողովրդական համխառն
Բաղյուս յեւ Գրադարանային վարչութիւն

Ծ Ր Ա Գ Ր Ե Ր

ՄԵՆԱՀԱՍԱԿՆԵՐԻ ԱՆԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ
ԿԻՍԱԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԳՊՐՈՑՆԵՐԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1 9 3 6

30 JAN 2018

ՀՍԽՀ ԼՈՒՍՆԱԳՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

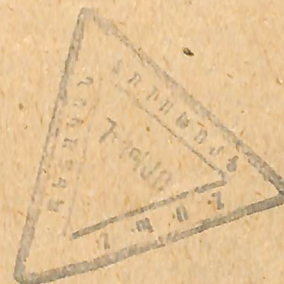
ԿՈՄԻՍՍԱՐԻԱՏ

Քաղիւս յե՛կ գրադարանային վարչութիւն

Ծ Ր Ա Գ Ր Ե Ր

ՄԵԾԱՀԱՍՆԱԿՆԵՐԻ ԱՆԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԿԻՍԱԳՐԱ-
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՅՄԱՆ ԳՊՐՈՅՆԵՐԻ

ԿԱԶՄԵՑ՝ Մ. ՄԱՅԻԼՅԱՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՀԱՅԳԵՏՀՐԱՏ

1936

Դրամ. լիազոր. Վ. 1004
Պատվեր 404
Հրատարակ. 3660
Տիրաժ 3000

Հանձնված է արտադրության 9 մարտի 1936 թ.
Ստորագրված է տպագրության 17 մարտի 1936 թ.

Գեղարարի ապարան, Ցերեան, II Դնունի 4

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

ՀՍԽՀ Ժողկոմխորհի 1935 թ. մայիսի 8-ի վորոշմամբ լիկ-
կայանները, վորպես մեծահասակների անգրագիտության և կիսա-
գրագիտության վերացման սխտեմ, վերակառուցվեցին և նրանց
փոխարեն 35-36 ուսումնական տարվա սկզբից կազմակերպվեցին
մեծահասակների հանրակրթական տարրական դպրոցներ:

Հիմք ունենալով այդ վորոշումը մեծահասակների հանրակր-
թական տարրական դպրոցների համար, 1935 թ. մշակվեց և
հրատարակվեց համապատասխան ծրագիր այնպիսի ծավալով,
վորպեսզի մեծահասակ անգրագետները գյուղական վայրերում
յերեք (յուրաքանչյուրը վեց ամիս տևողությամբ), իսկ քա-
ղաքներում յերկու (յուրաքանչյուրն ինն ամիս տևողությամբ)
ուսումնական տարվա ընթացքում ստանան մասնաշաղկան տար-
րական դպրոցների ծրագրի սահմանում կրթություն:

Համ Կ (բ) Կ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհի կողմից
1936 թ. հունվարի 16-ին մեծահասակ (16—50 տ.) ազգաբնակ-
չության անգրագիտության և կիսագրագիտության վերացման
վերաբերյալ ընդունվեց հատուկ վորոշում:

Համաձայն այդ վորոշման, անգրագիտության վերացման
սխտեմի մեջ տեղի յե ունենալու հիմնական փոփոխություն:

Մեծահասակների հանրակրթական տարրական դպրոցների
փոխարեն կազմակերպվում են անգրագիտության և կիսագրա-
գիտության վերացման դպրոցներ, ուր ավանդվելու յե մայրենի
լեզու, թվաբանություն և աշխարհագրություն:

Մեծահասակ անգրագետներն այդ դպրոցներում յերկու
ուսումնական տարվա ընթացքում (քաղաքներում ամեն մի ու-
սումնական տարին 10-ը, իսկ գյուղական վայրերում 7 ամսվա
տևողությամբ), յուրաքանչյուր ամսվա 12 որ պարապելով
պետք է դառնան գրագետներ:

Այդ նույն վորոշմամբ, 1936թ. 14—18 տարեկանները վորոշ 1936 թվին ինչ-ինչ պատճառներով դուրս են մնացել պարտադիր ուսուցման ցանցից, պետք է կազմակերպվեն հատուկ դըպրոցներ, վորոշեցում նրանք ստանալու լին մասսայական, տարրական դպրոցների ծավալով կրթություն:

Հիմք ընդունելով Համ. Կ (բ) Կ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ-ի Ժողկոմխորհի 1936 թ. հունվարի 16-ի վորոշումը, մեծահասակների անգրագիտության և կիսագրագիտության վերացման դպրոցների համար մշակվել և ներկա ծրագիրը՝ հայոց լեզվի, թվաբանության և աշխարհագրության վերաբերյալ:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՊԼԱՆ

ԱՆԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԿԻՍԱԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԾՄԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

Մեծահասակների անգրագիտության վերացման դպրոցների համար հաստատել հետևյալ ուսումնական պլանը՝

1. Մայրենի լեզու 200 ժամ

2. Թվաբանություն 130 ժամ

Ընդամենը՝ 330 ժամ

Անգրագիտության վերացման դպրոցների համար քաղաքներում սահմանել 10-ամսյա ուսումնական տարի՝ սեպտեմբերի 1-ից մինչև հուլիսի 1-ը, յուրաքանչյուր ամսում 12 աշխատանքային օր, որական 3-ական ժամ պարապմունք:

Գյուղական վայրերում՝ ուսումնական տարին 7 ամիս հոկտեմբերի 1-ից մինչև մայիսի 1-ը, յուրաքանչյուր ամսում 12 աշխատանքային օր, որական 4-ական ժամ պարապմունք:

Կիսագրագիտության վերացման դպրոցների համար հաստատել հետևյալ ուսումնական պլանը՝

1. Մայրենի լեզու 145 ժամ

2. Թվաբանություն 125 ժամ

3. Աշխարհագրություն 60 ժամ

Ընդամենը՝ 330 ժամ

Կիսագրագիտության վերացման դպրոցների համար սահմանել քաղաքներում 20-ամսյա ուսումնական տարի՝ սեպտեմբերի 1-ից մինչև հուլիսի 1-ը, յուրաքանչյուր ամսում 12 աշխատանքային օր, որական 3-ական ժամ պարապմունք:

Գյուղական վայրերում՝ ուսումնական տարին 7 ամիս, հոկտեմբերի 1-ից մինչև մայիսի 1-ը, ամեն ամիսը 12 աշխատանքային օր, որական 4-ական ժամ պարապմունք:

Մեծահասակ անգրագետներն անգրագիտության վերացման դպրոցներում մեկ ուսումնական տարվա ընթացքում (քաղաքում 10, իսկ գյուղում 7 ամսվա տևողությամբ) վերացնում են իրենց անգրագիտությունը և դառնում կիսագրագետներ:

Կիսագրագետները, դարձյալ մեկ ուսումնական տարվա ընթացքում (քաղաքում 10, իսկ գյուղում 7 ամսում) կիսագրագիտության վերացման դպրոցներում վերացնում են իրենց կիսագրագիտությունը և դառնում են գրագետներ:

Հ Ա Յ Ո Ց Լ Ե Չ Ո Ւ

ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ

Մեծահասակների անգրագիտության և կիսագրագիտության վերացման դպրոցի հայոց լեզվի ծրագիրը կազմված է հետևյալ յերեք հատվածներից.

1. Ընթերցանություն.

2. Բանավոր և գրավոր խոսքի զարգացում.

3. Քերականական և ուղղագրական նախնական գիտելիքներ:

Սակայն նյութի այսպիսի դասավորումը չի նշանակում, թե հենց այդ կարգով ել պետք է անցնել: Ծրագիրը կառուցված է առանձին հատվածներով, վորպեսզի ուսուցչի համար ավելի պարզ և վերոշ լինեն այն գիտելիքներն ու ունակությունները, վորոնք սովորողները պետք է յուրացնեն: Բոլոր հատվածների պարամոունքները պետք է գնան զուգահեռաբար և միմյանց հետ կապակցված ձևով: Մասնավորապես խոսքի զարգացումը վորպես աշխատանքի հիմնական մաս, ամբողջ տարին պետք է տեղ գտնի լեզվական բոլոր տեսակի աշխատանքներում:

Նույնը պետք է ատել նաև ընթերցանության վերաբերյալ. խոսքի զարգացման ձևերից շատերը կապված են ընթերցանության հետ: Քերականության աշխատանքի մեծ մասը նույնպես տեքստերը կարգալու հիման վրա յե կատարվում: Լեզվի դասավանդության հատկացրած ժամերը զանազան բաժինների միջև բաշխելիս նկատի պետք է ունենալ, վոր անգրագիտության վերացման դպրոցներում ժամանակի մեծ մասը հատկացված է կարգալուն և գրելուն, իսկ կիսագրագիտության վերացման

դպրոցներում, ժամանակը համեմատական չափով բաշխվում և կարգալու, քերականության և խոսքի զարգացման աշխատանքների միջև:

Առանձին ուղղորդություն պիտի դարձնել թե գեղագրության և թե ուղղագրության վրա: Ուղղագրության ուսուցումը պետք է տանել հաջորդական կերպով, ըստ հնարավորության կապելով քերականության հետ:

Քերականության դասընթացն սկսվում է անգրագիտության վերացման դպրոցում: Այստեղ պետք է սովորեցնել պարզ նախադասություն ճանաչելն ու կառուցելը: Սովորողները հոգորում են յենթակա և ստորոգյալ տերմինները և վոր նախադասության մյուս անդամները ընդհանուր առմամբ կոչվում են լրացումներ: Այդ դպրոցում պետք է անցնել գոյական անունների հոլովումը, բայի ժամանակների պարզ ըմբռնումը, անձնական դերանունների ճանաչումը և գաղափար կազմել ածականների մասին: Կիսագրագիտության վերացման դպրոցում պետք է ավանդել հիմնական հոլովումները: Այս դասարանում աշակերտները տերմինավորված գաղափար են ստանում նաև թվականների, դերանունների, մակբայների, կապերի, շաղկապների և ձայնարկությունների մասին:

Անգրագիտության վերացման դպրոցներում պետք է անցնել նաև պարզ նախադասություններ: Նախադասություն սահմանումը պետք է տալ տարեվերջում, իսկ կիսագրագիտության վերացման դպրոցում պետք է գաղափար տալ բարդ նախադասություն մասին, սովորեցնել մի քանի յենթականներով և մի քանի ստորոգյալներով նախադասություններ կառուցել:

Անգրագիտության և կիսագրագիտության վերացման դպրոցներում սովորողները ծանոթանում են կետագրության բոլոր նշաններին, վերջակետի և առգանություն նշանների գործածություն բոլոր դեպքերին, իսկ ստորակետի, միջակետի, չափերի և մյուս նշանների՝ պարզագույն դեպքերին:

Բանավոր խոսքի զարգացման աշխատանքներում առանձին ուղղորդություն պետք է դարձնել բարբառային լեզուն զրականով փոխարինելու, և խոսելիս՝ պարզ ու բարդ նախադասությունները կանոնավոր կառուցելու խնդրի վրա:

Բառակազմության սովորական ձևերը սովորեցնելուց հետո, կիսագրագիտության վերացման դպրոցներում սովորողներին պարզ ու հասկանալի կերպով պետք է սովորեցնել նաև բառա-

կազմություն նոր ձևերը՝ նորագույն հապավումները, կապելով այն մեր ժամանակակից լեզվաշինարարության դյուրմբռնելի խնդիրների հետ:

ԳՐԱՃԱՆԱԶՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

Անգրագիտության վերացման դպրոցներում գրաճանաչությունը պետք է անցնել համակցական մեթոդով: Այս մեթոդը համակցական է կոչվում նրա համար, վորովհետև ամբողջական բառերի, վանկային և հնչյունային մեթոդների լավագույն կողմերի և խորհրդային դպրոցի համար միանգամայն ընդունելի տարրերի համակցություն է ներկայացնում:

Այս մեթոդն ամբողջական բառերի մեթոդին նման է նրանով, վոր այս մեթոդով պարապելիս գրաճանաչության դասը միշտ սկսվում և վերջացվում է ամբողջական բառերով, իսկ տարբերվում է նրանով, վոր ամբողջական բառերը մեքենայորեն անդիր չեն անում:

Իսկ ամբողջական վանկերի մեթոդին նման է նրանով, վոր այբբենարանում պահպանվում է հեշտ վանկերից ավելի դժվար վանկերին անցնելու հաջորդականությունը: Սակայն այստեղ ել համակցական մեթոդը տարբերվում է վանկայինից: Այս մեթոդով պարապելիս յերբեք չենք դիմում առանձին վանկերն անդիր անելուն:

Համակցական մեթոդը հնչյունային մեթոդին նման ձգտում է կարգալու պրոցեսը հենց առաջին դասից միանգամայն հասկանալի դարձնել մեծահասակ անգրագետներին և մեծ ուղղորդություն է դարձնում բառի հնչյունային կազմի վրա: Սակայն հնչյունային մեթոդից համակցական մեթոդը տարբերվում է նրանով, վոր ա) չի ընդունում մաքուր հնչյուններ և նրանց ձուլումը, բ) բացասում է կարգալու և գրելու վարժությունից միանգամայն անջատ կատարված հնչյունների վարժությունները, գ) աշխատանքը միշտ կատարում է միայն իմաստալի նյութի վրա:

Այսպիսով գրաճանաչություն համակցական մեթոդն ամբողջական բառերի և վանկերի, վերլուծական — համագրական, խառն կարգալ-գրելու մեթոդ է՝ հնչյունատառային մշակման հիման վրա:

Դրաճանաչության համակցական մեթոդը վերլուծական-համադրական մեթոդ է, վորովհետև հենց առաջին դասից ամբողջական բառը հնչյունային վերլուծության և յենթարկվում և այդ հնչյուններից նույն բառը համադրվում է, կազմվում. որին հակ' վառ, վառ, վառ:

Այս մեթոդը գրաճանաչության խառն մեթոդ է, վորովհետև առաջին դասից տպագիր և ձեռագիր շրիֆտը միասին են տրվում:

Վերջապես այդ մեթոդը կարգալ-գրելու մեթոդ է, վորովհետև դարձյալ հենց առաջին դասից կարգալու և գրելու աշխատանքները տարվում են միասին՝ ղուգընթացաբար, այսինքն՝ վոր ամբողջական բառն ինչպես կարգում, այնպես ել արտագրում են:

Կարգալու ուսուցման առաջին շրջանում (10-15 դաս), սովորողները նախքան այբբենարանի տեքստը կարդալը, նրա միջի նոր տրվող բառերը նախապես կազմում են հատվող այբուբենի տառերով. թղթի նեղ շերտի վրա հատվող այբուբենի տառերով կազմված բառերը նախապես վերլուծելը և ապա նույն շարժական տառերով վերլուծած բառը համադրելը մեծահասակ անդրադետներին սովորեցնում է տարբերել առանձին հնչյունները բառի մեջ և արտահայտել յուրաքանչյուր հնչյունը նրա համապատասխան տառով: Այդպիսով կատարվում է վոչ միայն հնչյունային, այլև նրան համապատասխանող տեսողական վերլուծություն: Վոչ մի դեպքում կարգալու համար չի կարելի տալ այնպիսի բառ, վորի հնչյունային կազմը սովորողին անծանոթ է կամ անհասկանալի, վորովհետև այդ դեպքում նա այդ բառը մեքենայաբար անդիր կանի: Յերբ սովորողները վարժվում են շարժական տառերով կազմված բառերը կարդալուն, դրանից հետո միայն դասատուն շատ դանդաղ կարդում է այբբենարանի համապատասխան տեքստը: Առաջին շրջանում կարգալիս՝ պետք է բառերն արտասանել ամբողջական վանկերով, բայց յերկարացներով, վորպեսզի աշակերտները մի անգամ ևս կարողանան լսել հնչյունները բառերի մեջ և կապել նրանց համապատասխան տպագիր և ձեռագիր տառերի հետ: Դրանից հետո, սովորողները բարձրաձայն կարդում են նախ անհատորեն և ապա հաճախ նաև խմբովին: Նախ պիտի կարդալ տալ ուժեղներին և ապա՝ թուլերին, մյուսները հետևում են իրենց այբբենարանով:

Իսկ ինչպես սովորեցնել գրել այբբենարանի առաջին շրջանում:

Ձեռագրի ուսուցման առաջին շրջանում նախ պետք է սովորողներին ընտելացնել գրելու տեխնիկային՝ կանոնավոր նստել, գրիչը կանոնավոր բռնել և այլն: Ուսուցչի անմիջական հսկողությամբ մեծահասակ անդրադետները պիտի սովորեն արտագրել գիտակցորեն՝ կանոնավոր, մաքուր, պարզ և վոչ շատ խոշոր տառերով այնպիսի բառեր և կարճ նախադասություններ, վորոնք նախապես կազմված լինեն հատվող այբուբենի տառերով: Սկզբում ձեռագիր տեքստն արտագրում են գրատախտակից, ապա աստիճանաբար անցնում են այբբենարանի ձեռագիր տեքստից արտագրելուն: Պետք է հետևել, վոր սովորողներն արտագրեն առանց տառ բաց թողնելու, կարողանան գրել տառատու, իսկ յերկար բառերը՝ վանկ-վանկ, ապա ամբողջ բառեր և վերջում փոքրիկ նախադասություններն ամբողջությամբ:

Կարգալու ուսուցման յերկրորդ շրջանում (30-40 դաս) խնդիր է դրվում կարգալ սովորեցնել վոչ բարդ տեքստ՝ կազմված ծանոթ տառերից՝ առանց նախապես հատվող այբուբենի տառերից այդ տեքստը կազմելու: Այս շրջանում վերջացնում են գրաճանաչությունը, ավարտում են այբբենարանի մասը և այնպիսով հիմնականում տիրապետում կանոնավոր ընթերցանության տեխնիկային: Յերկրորդ շրջանում կարգալու հիմնական ձևը դասարանական բարձրաձայն ընթերցանությունն է, այսինքն յերբ սովորողները հերթով կարդում են հոգվածի առանձին հատվածները: Անպայման պետք է ապահովել յուրաքանչյուր դասը բոլորի կողմից կարգալը, յեթե վոչ միևնույն ժամին, զոնե հաջորդ ժամին:

Ձեռագրի ուսուցման յերկրորդ շրջանում պետք է նախապատրաստել սովորողներին, վոր նրանք կարողանան ինքնուրույն գրել:

Դրա համար տվյալ շրջանում հիմնականում պետք է հիշողությամբ գրել սովորեցնել, ինչպես և գրել ուսուցչի արտասանած ուղղագրական տեսակետից հեշտ բառեր և համառոտ նախադասություններ խուսափելով այնպիսի բառերից, վորոնց դրությունը չի համապատասխանում արտասանությանը: Հիշողությամբ գրելը կատարվում է այնպես, գրատախտակի վրա գրված կարճ նախադասությունն արտագրել են տալիս ջնջելով նախ՝ մեկ, ապա յերկու և հետո յերեք բառ:

Այս յերկրորդ շրջանում սովորողների մեջ պիտի զարգաց-

նել ուղղադրական ունակութիւնները, վորպէս մեծատառի գործածութեան պարզագոյն դեպքեր (վերնագիրը, նախադասութիւնը, հատուկ անունն սկսվում է մեծատառերով), վերջակետի գործածութիւնը վորպէս նախադասութեան վերջին նշանի, յենթամնայի գործածութիւնը տողադարձի ժամանակ:

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

ԱՆԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՅՄԱՆ ԴՊՐՈՅՆԵՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԻՍԱՄՅԱԿ

1. ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒՆԹՈՒՆ-ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԳՐԲՈՎ ՅԵՎ ԼՐԱԳՐՈՎ

(70 ժամ)

Կարողանալ առանց տառեր բաց թողնելու և կրկնութիւններէ կարգաւ հատվող ալբուրենի տառերով կազմված բառեր, դարզ ու մատչելի բառերից կազմած համառոտ նախադասութիւններ, ուսուցչի կողմից գրատախտակին գրած բառեր ու կրճատ գրութիւններ, դասագրքի մատչելի հոդվածներ և վառանավորներ:

Հետեւել, վոր կարգացածն ու արտասանածը լինեն կանոնավոր, կետադրութեան և առոգանութեան նշանների համաձայն:

Աստիճանաբար վարժեցնել կանոնավոր, արտահայտիչ և բարձրաձայն կարգալուծ, իսկ ընթերցարանի բաժնում սկսել նաեւ ինքնուրուշ կերպով լուռ գիտակցական կարգալուծ փորձերը:

Սովորեցնել հոգվածը մասերի բաժանել և վերնագրել:

Կարողանալ անհասկանալի բառերը կամ նախադասութիւններն առանձնացնել:

Ծանոթանալ գրքի անվանը, հեղինակին, հրատարակութեանը, տիրաժին, մի խոսքով՝ գրքի արտաքինին: Ցանկի օգնութեամբ գտնել հարկավոր հոգվածը:

Ծանոթանալ շրջանալին թերթերին՝ անուն, թիվ, հարգան, խմբագրութիւն, թղթակցութիւն, առաջնորդող, թերթի գլխավոր բաժինները:

2. ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՅԵՎ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ (10 ժամ)

Ծանոթացնել, վոր խոսքը կազմված է նախադասութիւններից:

Սովորեցնել պարզ նախադասութիւն կառուցել: Կարողանալ նախադասութիւնը բառերի բաժանել, բառերը՝ վանկերի և վանկերը՝ հնչյուններին:

Կարողանալ նախադասութեան մեջ գտնել մտքով իրար հետ կապ ունեցող բառեր:

Հարցերի օգնութեամբ (նրանց տերմիններին) վորոշել նախադասութեան անդամները:

Գիտենալ վերջակետի գործածութիւնը: Կարողանալ ուսուցչի ասած պարզ նախադասութիւնները՝ գրել՝ սկսելով և նախադասութեան վերջում վերջակետ դնելով:

Սովորել մեծատառի գործածութեան պարզագոյն դեպքերը՝ գիտենալ, վոր վերնագիրը, գրութեան սկիզբը, մարդկանց անունը, քաղաքների, գյուղերի, գետերի, լեռների, փողոցների, գրքերի անունները գրվում են մեծատառով:

Գիտենալ շեշտի, հարցականի և բացականչական նշանների գործածութիւնը:

Բառերը լսողութեամբ տողադարձ անել: Գիտենալ տողադարձի պարզագոյն դեպքերը, վոր տողադարձ անելիս տողադարձի նշան է գրվում, միավանկ բառերը չի կարելի տողադարձ անել և այլն:

Գրութեան և արտասանութեան անհամապատասխանութիւնը հնչյուն և տառ, գիտենալ, վոր բառի մեջ «և» սղագրութեան նշանը բաղաձայնից հետո յերկհնչյուն եվ (արեւ), ձայնավորից հետո յեվ (նալեւ) վանկի նշան է: «և» սղագրութեան նշանը մեծատառ և չունի, գրվում է լրիվ յեվ (Յեվ-բոլա)՝ տառերով:

Գիտենալ, վոր ոժանդակ բայը գրվում է առանձին:

Յեզակի և հոգնակի, գիտենալ, վոր նով վերջացող բաղաձայնի բառերը հոգնակիում գրվում են յերկու նով (սեղաններ):

3. ԲԱՆԱՎՈՐ ՅԵՎ ԳՐԱՎՈՐ ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ (20 ժամ)

Գրաճանաչութիւնն անցնելուց առաջ 2-3 ժամ հատկացնել տառերի ելեմենտների վարժութիւններին և ընտելացնել գրելու տեխնիկային (գրելիս կանոնավոր նստել, գրիչը և մատիկը կանոնավոր բռնել և այլն):

Ուսուցչի անմիջական հսկողութեամբ սովորել կանոնավոր, մաքուր, պարզ և վոչ շատ խոշոր տառերով գրել:

Կարողանալ գրատախտակից գիտակցորեն ու ճիշտ արտա-
գրել, առանց տառ բաց թողնելու, բառ-բառ, իսկ չեղևար բա-
ռերը վանկ-վանկ, բայց վոչ տառ տառ, ապա ամբողջ բառերով
ու ավելի ուշ՝ ամբողջ նախադասութիւններով (սկզբնական
շրջանում տալ անպիտի նախադասութիւններ, վորոնք նախա-
պես կազմվում են հատուկ այբուբենի տառերով):

Աստիճանաբար անցնել այբբենարանի ձեռագիր տեքստից
արտագրելուն:

Նախապես վարժ կարգալ, սովորելուց հետո կարողանալ
այբբենարանի տպագրից արտագրել ամբողջ բառերով, հետա-
դասում և ամբողջ նախադասութիւններով:

Սովորել հիշողությամբ բառեր և պարզ նախադասութիւն-
ներ գրել, ինչպես և գրել ուսուցչի արտասանած՝ ուղղադրական
տեսակետից ճիշտ բառերը, խուսափելով անպիտիներից, վորոնց
գրութիւնը չի համապատասխանում արտասանութեանը:

Պարզել սովորողների ունեցած բառապաշարը և ստուգել
նրանց բնութեանը: Հարստացնել սովորողների բառապաշարը շատ
գործածական հասարակական-քաղաքական, միջազգային և տեխ-
նիկական բառերով: Պայքարել դասակարգայնորեն խորթ բա-
ռերի գործածութեան դեմ:

Հետևել գրական լեզվի մաքրութեանը և աշխատել աս-
տիճանաբար վերացնել բարբառային ձևերը:

Սովորեցնել կանոնավոր և ազատ պատմել իրենց գիտո-
ղութիւնների, ապրումների, կատարած հասարակական և ար-
տադրական աշխատանքների մասին, ժողովում կամ ուղիով
լսածի, կինոյում, գործարանում և այլուր տեսածի մասին:

Կարողանալ հոգւածին վերաբերվող հարցերին կարճ պա-
տասխաններ տալ:

Վարժեցնել ինքնուրույն կերպով պատմելու փոքրիկ, պարզ
հոգւածների բովանդակութիւնը՝ սկզբում հարցերի միջոցով,
ապա առանց հարցերի:

Կարգացածի հիմնական միտքն ամփոփել:

Կարողանալ լողունգ կազմել:

Կարողանալ պատմել կարգացած գրքուկների համառոտ
բովանդակութիւնը և իր տպավորութիւնները:

Կարգացածի շուրջը մշակված հարցերի պատասխաններն
ինքնուրույն կերպով գրի առնել կարճ նախադասութիւններով:

Գրատախտակի վրա կանխապես ապահովել գրվելիք բառերի
ուղղագրութիւնը, սովորեցնել ինքնուրույն կերպով կազմել ան-

վանացուցակ, լցնել 5-6 հարցից բաղկացած անկետա, գրել կարճ
նամակ, պարզ հասցե, հեռագիր, ստացական, լիազորագիր:

Ուսուցչի անմիջական հսկողութեամբ դասարանում մշակել
պատի լրագրի համար կոլեկտիվ և անհատական թղթակցու-
թիւններ:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԿԻՍԸՄՅԱԿ

Ա. ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (70 ժամ)

Կարողանալ կարգալ գիտակցորեն, ամբողջական բառերով,
առանց տառեր բաց թողնելու, կապակցված, արտահայտիչ, և
կանոնավոր արտասանութեամբ՝ պահպանելով առողջանութեան
և կետադրութեան կանոնները:

Կարողանալ պարզ հոգւածների բովանդակութիւնն ինք-
նուրույն կերպով պատմել՝ սկզբում հարցերի միջոցով, ապա՝
առանց հարցերի:

Կարողանալ կարգացած հոգւածի վերաբերյալ տրված հար-
ցերին պատասխաններ տալ:

Կարողանալ համառոտ ձևակերպել կարգացած հոգւածի
հիմնական միտքը:

Կարողանալ հոգւածը մասերի բաժանել և վերնագրել:

Հանրամատչելի մասսայական գրքուկների ընթերցանու-
թիւն: Կարողանալ պատմել կարգացած գրքերի բովանդա-
կութիւնը:

Կարողանալ կարգացածից տնհասկանալի բառերը կամ նա-
խադասութիւններն առանձնացնել:

Ձարգացնել լուռ կարգալու ունակութիւնները:

Շարունակել և խորացնել գրքով աշխատանքը, ծանոթանալ
գրքի բովանդակութեանը ցանկի և առաջաբանի միջոցով: Գրա-
դարաններից ոգտվելու ունակութիւն:

Ծանոթանալ պարբերականների տեսակներին, մասսայա-
կան լրագրերի բաժիններին: Կարողանալ կարճ հաղորդումներ
անել կարգացածի մասին:

Բ. ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (10 ժամ)

1. Նախադասութիւն.—Ի՞նչ և նախադասութիւնը, վերջա-
կետի գործածութիւնը, առողջանութեան նշանների գործածու-
թիւնը:

2. Բառեր.— Բառերի կապակցությունը նախադասության մեջ, հատուկ անուններ (մեծատառի գործածությունը):

3. Հնչյուններ յեվ տառեր.— Այբուբեն (փոքրատառ և մեծատառ, ուղղագրության նշան), վանկ, սողադարձ (ը ձայնավորը սողադարձի ժամանակ), գրության և արտասանության անհամապատասխանությունը:

4. Նախադասության անդամներ.— Յենթակա և ստորոգյալ (համառոտ նախադասություն), լրացումները նախադասության մեջ (ընդարձակ նախադասություն):

5. Խոսքի մասեր.— Գոյական՝ գոյականների թիվը, գաղափար հնչունափոխության մասին, գոյականների վորոշող հոգը, (ը ձայնավորը բառակցում և բառավերջում), գոյականների հորվումը (ձայնակապի ուղղագրություն): Ածական: Գաղափար անձնական դերանունների մասին: Բայ՝ բայի դեմքը և թիվը, բայի ժամանակները (ներկա, անցյալ, ապառնին) բայի բացասական ձևը, բայի անորոշ ձևը, բայի հրամայական ձևը:

6. Տարբերակալ գաղափար բառերի կազմության մասին.— Պարզ և բարդ բառեր, ածանցավոր բառեր (ամենագործածական նախածանցների և վերջածանցների ուղղագրություն):

7. Ուղղագրական վարժություններ.— Ուղղագրական բառաբանից ոգտվելու ունակություն:

Գ. ԲԱՆԱՎՈՐ ՅԵՎ ԳՐԱՎՈՐ ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ (20 ժամ)

Սովորեցնել կանոնավոր գրական հայերենով իր մտքերը բանավոր ամփոփ հաղորդել: Հարստացնել և ճշգրտել սովորողների բառարանը գիտելիքներից ստացված նոր բառերով: Կարողանալ ազատ պատմել իր արտադրական կյանքում տեսածի և լսածի մասին: Պլանով բանավոր զեկուցելու և մտքերը կանոնավոր արտահայտելու ունակությունների զարգացում: Շարունակել սովորողների բառապաշարի հարստացման աշխատանքները: նույնանիշ և հակառիշ բառեր:

Շարունակել մաքուր, պարզ և կանոնավոր գրելու վարժությունները: Կարողանալ ուսուցչի արտասանած համառոտ և ընդարձակ նախադասությունները գրել և դասագրքից դիտակցորեն և անսխալ արտադրություններ կատարել: Կարողանալ ուսուցչի առաջադրած գրավոր հարցերին պարզ պատասխաններ տալ: Սովորողների կյանքից վերցրած նյութը համառոտ կերպով լեզվական մշակման յենթարկել և դարձնել շարագրության

նյութ: Նախորոք մշակված հոգվածների բովանդակության շուրջը գրել պարզ, ինքնուրույն շարագրություն: Դասարանում ձեռք բերել մշակված հոգվածների ծրագիր կազմելու ունակություն: Պատի լրագրին պարզ թղթակցություններ գրել: Սովորեցնել անկետա, նամակ, հասցե, հայտարարություն, ստացական, լիազորագիր և դիմում գրել: Գրավոր աշխատանքի ժամանակ ուղղագրական բառարանից ոգտվելու ունակություն:

ԾՐԱԳԻՐ

ԿԻՍԱԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԴՊՐՈՅՆԵՐԻ

ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒ

Ա. ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (70 ժամ)

Շարունակել նախորդ դասաճանի ձեռք «Գրականության քրեստոմատի»-յի հոգվածները, հանրամատչելի գրքեր, մանավանդ շրջանային թերթեր ավելի արտահայտիչ և սահուն կերպով կարդալու վարժությունները:

Գրքերի և հոգվածների տնային և դասարանական ինքնուրույն և լուս ընթերցում: Ըստ պահանջի՝ բնագրից կարևոր հոգվածների և մտքերի ընարություն:

Գրքով և լրագրով կատարվող աշխատանքի խորացում: Վարժեցնել պատի և շրջանային թերթերին թղթակցելու տեխնիկային (գրավորների հետ):

Բ. ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (30 ժամ)

1. Նախադասության տեսակներ.— Նախադասություններ մի քանի յենթականերով, նախադասություններ մի քանի ստորոգյալներով, նախադասություններ մի քանի համադաս լրացումներով, նախադասություններ կոչականներով, պարզ և բարդ նախադասություններ, գլխավոր և յերկրորդական նախադասություններ: Ուղղակի խոսք:

2. Խոսքի մասեր.— Գոյականի ի, ու և ան հոլովումները: Անձնական, հարցական (միայն ո՞վ, ինչ) և ցուցական դերանուններն ու նրանց հոլովումը: Գաղափար դիմորոշ և ստացական հոգերի մասին: Բայերի անցյալ անկատար և վաղակատար ժամանակները: Թվական անուն. քանակական և դասական. սրանց

ուղղագրութիւնը: Մակբայ: Նախադրութիւններ և հետադրութիւններ: Շաղկապ: Զայնարկութիւն:

3. Բառակազմութիւն, բարդ բառեր.— Ա հոգակապ, յերբ և դրվում և յերբ չի դրվում: Գիտենալ, վոր բարդ բառերի առաջին բաղադրիչ մասն ի—ով վերջանալու դեպքում՝ ի—ն ա հոգակապի հետ դառնում և և: Հնչյունափոխութիւն.— ու և ի ձայնավորների փոխվելն ը—ի (շուր և ջրաղաց, կիր և կրաքար) կամ բոլորովին գեղջվելը (ամիս և ամսավերջ, անասուն և անասնական), և ձայնավորի փոխվելն ի ձայնավորի (հանդես—հանգիստական): Ածանցավոր բառեր.— նախածանց՝ ան, ապ, դժ, տ, չ, գեր, արտ և այլն, վերջածանցներ ոտ, ոց, արան, ստան, եղեն և այլն, ածանցները փոխում են բառի իմաստը նրան ուրիշ վորակ տալով (ածուիս բառն առարկա յե ցույց տալիս, իսկ ածխային՝ հատկութիւն): Գոյականացնող և ածականացնող մի քանի ածանցներ և նրանց ուղղագրութիւնը: Գաղափար հիմքի և վերջավորութիւն մասին: Նորագույն հապավումներ (գյուղխորհուրդ, շրջկոմ, շրջգործկոմ, ՀՍԽՀ, ՄՈՊՐ, Համ Կ(Բ)Կ և այլն) նրանց ուղղագրութիւնը:

4. Բառերի իմաստը.— Համանիշ, նույնանիշ և նույնանուն բառեր: Բառերի առումները:

5. Կետադրութիւն նշաններ.— Վերջակետի, միջակետի, ստորակետի և բութի գործածութիւն ամփոփում և լրացում: Առողջանութիւն նշանների գործածութիւն ամփոփում: Կետադրութիւն մյուս նշանների գործածութիւն վերաբերյալ կրկնողական վարժութիւններ: Նախադասութիւն տեսակներն ու խոսքի մասերն անցնելիս սովորեցնել ստորակետի գործածութիւնը բարդ, համադաս լրացումներով, կոչական բառերով, ձայնարկութիւններով նախադասութիւնների մեջ, բութի գործածութիւնը համադաս լրացումներ ունեցող նախադասութիւնների մեջ՝ թվարկութիւն ժամանակ, միջակետի և չակերտի գործածութիւնն ուղղակի խոսքի մեջ, գիտենալ միացման և անջատման դժբերի գործածութիւնը:

6. Քերականական և ուղղագրական գիտելիքների ամփոփում, լրացում և սիստեմավորում:— Քերականական վերլուծութիւն վարժութիւններ: Ուղղագրական վարժութիւններ. ու և ը, զ և խ, ք և կ տառերի ուղղագրութիւնը:

Գրավոր աշխատանքի ժամանակ ուղղագրական բառգրքույն կից ոգտվելու վարժութիւն:

Ուղղագրական տետրակ պահել և այնտեղ նշանակել այն բառերը, վորոնց գրութիւնը դժվար է:

Գ. ԲԱՆԱՎՈՐ ՅԵՎ ԳՐԱՎՈՐ ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ (75 Ժ.)

Կարողանալ պատմել կարգացած գրքերի համառոտ բովանդակութիւնը և իր տպավորութիւնները:

Ավելի արագ և ազատ, ավելի մաքուր ու պարզ գրելու վարժութիւն թե՛ մի տողանի և թե՛ յերբեմն, անտող թղթի վրա:

Համառոտ շարադրութիւն գրելու վարժութիւն՝ սկզբում նախապես մշակված պլանով և ապա՝ առանց պլանի:

Կապակցված կերպով գրել իր համառոտ կենսագրութիւնը և իր առաջիկա անելիքները:

Ընտրած թեմայով ինքնուրույն պարզ նկարագրութիւններ գրել:

Ձեռք դասարանում սովորած գործնական նշանակութիւն ունեցող ավելի բարդ գրութիւնների վարժութիւններ՝ դիմում, հեռագիր, հաշտարարութիւն, հասցե, անկետա և դրամի փոխադրագիր:

ԹՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ

Ինչպես առանձին ամեն մի առարկա, այնպես և թվաբանությունն անցնելիս՝ պետք է պահպանել ծրագրային նյութերի սխառեմն ու հաջորդականությունը։ Մի նյութից մյուսին կարելի չէ անցնել միայն այն ժամանակ, յերբ նախորդը գիտակցաբար ու հիմնովին յուրացված է։

Պետք է գործադրել աշխատանքի այնպիսի մեթոդներ ու յեղանակներ, վորոնք ապահովում են սովորողների ակտիվությունը, ինքնուրույնությունը և ոժանդակում նրանց գիտակցաբար յուրացնելու մշակվող նյութը։ Յեղրակացություններ, հետևություններ սովորողներն իրենք պետք է հանեն ուսուցչի ոժանդակող հարցերի միջոցով, թե խնդիրներ և թե որինակներ ուծելիս՝ դա միանգամայն հնարավոր է, քանի վոր մեծահասակ անգրագետները և կիսագրագետները սովորելու չեն դալիս կյանքում արդեն ձեռք բերած վորոշ գիտելիքներով։

Թվաբանության դասավանդումը պետք է լինի կոնկրետ, զննական։ Հիմնական հասկացողությունները յեղրակացվելու չեն կոնկրետ խնդիրներից։ Ամեն անգամ ուսուցիչը պարտավոր է վորոշ հաջորդականությամբ ու հանգամանորեն, բացատրել անցնելիք յուրաքանչյուր թեմայի հիմնական հարցերը, նշել տիպական խնդիրներն ու վարժությունները և ցույց տալ բանավոր ու գրավոր հաշվելու ձևերը։

Թվաբանական գործողությունների ունակությունները լավ յուրացվում են նպատակահարմար թվային նյութերի, որինակների միջոցով։ Բայց վերացական թվերով զանազան հաշիվներ կատարել տալով հարկավոր է նկատի ունենալ, վոր դրանք ինք-

նասպատակ բաներ չեն, այլ միայն միջոց խնդիրների լուծման համար։

Մրանով չի ժխտվում բանավոր հաշվումների անհրաժեշտությունը մեծահասակների համար 100-ի, հուլյնիակ 1000-ի սահմանում պետք է սովորեցնել 4 գործողությամբ արագ հաշվելու պարզ ձևերը։

Թվաբանության ուսուցմանը հատկացված ժամանակի մի կարևոր մասը պետք է տալ խնդիրների լուծմանը, ապահովելով սովորողների հմտությունն այդտեղ։ Շատ ցանկալի չէ, վոր ուսուցչի առաջադրանքով նրանք ևս հաճախակի կազմեն խնդիրներ, ոգտագործելով մեր սոցիալիստական շինարարության առորյայից վերցրած հարուստ թվական տվյալները։

Հաշվումները պետք է կատարել թե գրավոր և թե բանավոր՝ նաչած կարիքին։ Անհրաժեշտ է շատ մեծ տեղ տալ բանավոր հաշիվին, վոր պետք է յուրացնել տալ թվաբանության ամբողջ կուրսը, ամբողջ թվերն ու կոտորակներն անցնելու ընթացքում։ Բանավոր հաշիվը վերաբերվում է վոչ միայն թվային որինակներին, այլ շատ հաճախ խնդիրների լուծման, բանավոր հաշիվը լինում է թե սովորական և թե հեշտացնող յեղանակներով։ Անհրաժեշտ է սովորողներին վարժեցնել այդ բոլորին։

Նկատի ունենալով, վոր մեծահասակ անգրագետ և կիսագրագետ բանվորներն ու կոլտնտեսականները սոցիալիստական շինարարության առորյալում մշտապես գործ են ունենում հաշվարկումների հետ, վորոնք գլխավորապես հիմնված են տասնորդական կոտորակների սխառեմի վրա, ուստի կիսագրագիտության վերացման դպրոցներում հասարակ կոտորակների միջոցով կոտորակի մասին անհրաժեշտ հասկացողություն տալուց հետո տրվում է տասնորդական կոտորակի ավանդումը վորն անհրաժեշտ է անցնել հիմնավորապես։

Բացի դպրոցից՝ մշտական, պլանավորված աշխատանքներ պետք է կատարվեն նաև տանը, վորտեղ պետք է ինքնուրույն մշակվի, յուրացվի դասարանում արծարծված նյութը։

Ուսուցիչը պարտավոր է ստուգել, ուղղել սովորողների բոլոր, հատկապես գրավոր աշխատանքները։ Հակառակ դեպքում սխալները կտավորվեն նրանց մեջ, դրա հետևանքով հաշվումներն ել կլինեն անճիշտ, և ուրեմն կարճատանան սխալ ունակությունները։ Սովորողներն ել պետք է կատարեն իրենց աշխատանքների ինքնաստուգում։ Բայց վերջնական ստուգումն ամեն անգամ պետք է կատարի ուսուցիչն ինքը։

ԱՆԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԴՊՐՈՑ—130 Ժ.

1. Առաջին տասնյակի թվերի կարգալն ու գրելը: Հարյուրի սահմանում կլոր տասնյակների կարգալը, գրելը և համընկել վրա գցելը: Զերույի նշանակությունը թվերը թվանշաններով գրելիս, խառը թվերի կարգալը և գրելը հարյուրի շրջանում: Յերկնի թվերը համընկել վրա գցելը (20 ժամ):
2. Բանավոր և համընկել գումարում հարյուրի սահմանում: Նույնը մի տողի վրա գրելով: Գումարման նշանը (+ պլուս): Հավասարություն նշանը (=) (4 ժամ):
3. Բանավոր և համընկել հանում հարյուրի սահմանում: Նույնը մի տողի վրա գրելով: Հանման նշանը (— մինուս) (5 ժամ):
- Հանման ստուգումը գումարման միջոցով: գումարման ստուգումը հանման միջոցով:
4. Հարյուրի սահմանում բանավոր գումարման և հանման պարզ լեզանակները, գումարելիների տեղերը փոխելը, գումարելիների կլորացումը, հանելի կլորացումը մինչև կլոր տասնավորներ (3 ժամ):
5. Յեռանի և քառանի թվերի կարգալը, գրելը և համընկել վրա գցելը: Ծանոթացում թվերի կարգերին: Ծանոթացում թվերի միավորների և հազարավորների դասերին (10 ժամ):
6. Թվերի գրավոր գումարումը (քառանի թվերի սահմանում): Գումարելիներ, գումար: Ռուբլիներով և կոպեկներով արտահայտած թվերի գումարումը (4 ժամ):
7. Թվերի գրավոր հանումը (քառանի թվերի սահմանում): Նվազելի, հանելի, տարբերություն կամ մնացորդ: Զերոները հանման համար տված լեզու թվերի մեջ: Հանման ստուգումը գումարման միջոցով: Գումարման ստուգումը հանման միջոցով: Ռուբլիներով և կոպեկներով արտահայտված թվերի հանում (4 ժ.):
8. Հնգանի և վեցանի թվեր: Դրանց կարգալը, գրելը և համընկել վրա գցելը: ալգալիսի թվերի գումարումը և հանումը (15 ժամ):
9. Հոռմեական թվանշաններ: Հոռմեական թվանշաններով կարգալը և գրելը 30-ի սահմանում (4 ժամ):

10. Միանի թվերի բազմապատկումը: Բազմապատկման նշանը: Բազմապատկելի, բազմապատկիչ, արտադրյալ: Միանի թվերի բազմապատկման և բաժանման աղյուսակը: Արտադրյալի անփոփոխությունը բազմապատկելի և բազմապատկիչի տեղերը փոխելուց: Բազմանի թվերի բազմապատկումը միանի թվով: Բազմապատկման այն դեպքերը, յերբ բազմապատկելու վերջում և միջում գերոներ կան: Խնդիրներ (20 ժամ):

11. Յերկնի թվերի բաժանումը միանի թվով: Բաժանման նշան: Բաժանելի, բաժանարար, քանորդ: Բազմանի թվերի բաժանումը միանի թվով: Թվերի բաժանականությունը. 10-ի, 2-ի, 5-ի, 100-ի, 25-ի, 9-ի, 3-ի վրա բաժանվող թվերի բաժանականությունը նշանները: Բաժանման այն դեպքերը, յերբ քանորդի մի քանի կարգերում գերոներ են ստացվում: Բաժանման ստուգումը բազմապատկման միջոցով և ընդհակառակը: Մնացորդով բաժանում: Խնդիրներ (20 ժամ):

12. Ամեն մեծություն թվեր, կարգերը և դասերը: Մեծ թվերի կարգալն ու գրելը: Հասկացողություն միլիոնի մասին, միլիոնների դաս: Հասկացողություն միլիարդի մասին, միլիարդների դաս: Մեծ թվերի գումարումը և հանումը (5 ժամ):

13. Միանի և բազմանի թվերի բազմապատկումը գերոներ ունեցող նշանակալի թվերով (որ. 20, 400, 700): Բազմանի թվերի բազմապատկումը լեզանի թվերով: Բազմապատկում յեռանի թվով: Բազմապատկման այն դեպքերը, յերբ թե բազմապատկելու և թե բազմապատկիչի վերջում կամ միջում գերոներ կան: Բարդ անվանական թվերի բազմապատկումը (10 ժամ):

14. Մետրական յերկարության չափեր—մետր, դեցիմետր, սանտիմետր, միլիմետր, կիլոմետր: Ուղիղ գծի հատվածի չափումը: Թղթի վրա 7 սմ, 5 սմ. և ալ լեզարության ուղիղ դծեր գծելը: Մետրական ծանրության չափեր—գրամ, կիլոգրամ, ցենտներ, տոնն (5 ժամ):

Հեղուկների չափ—լիտր:

Հողային չափեր—ար, հեկտար:

Անվանական թվերի վերածումը և անդրադարձումը: Բարդ անվանական թվերի գումարումը և հանումը:

16. Կրկնություն և ամփոփում (3 ժամ):

ԿԻՍԱԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԴՊՐՈՑ—125 ժամ.

1. Կրկնություն անգրագիտություն վերացման անցածի (3 ժամ):

2. Բաժանում կլոր տասնյակները վրա: Բաժանում ամեն չերկանիշ թվի վրա (յերբ մնացորդ ե ստացվում): Բաժանում յեռանիշ թվերի վրա: Բաժանման ստուգումը բազմապատկման միջոցով և ընդհակառակը: Բաժանման գծվար դեպքերը, յերբ քանորդի վերջում, միջում, գերոններ են ստացվում (15 ժամ):

Բարդ անվանական թվերի բաժանումը:

3. Վարժություններ ամբողջ թվերի չորս գործողութայն բանավոր ու գրավոր ունակությունների ամրապնդման համար: Թվի մեկ, կամ մի քանի մասը գտնել խնդիրների միջոցով: Վարժություններ փակագծերով և իքսով (3 ժամ):

4. Թվերի բաժանականությունը. 10-ի, 2-ի, 5-ի, 100-ի, 25-ի, 9-ի, 3-ի վրա բաժանվող թվերի բաժանականության նշանները: Թվերը պարզ բազմապատկիչների վերածելը: Ամենափոքր բազմապատկի թիվ (3 ժամ):

5. Հասարակ կոտորակներ (10 ժամ):

Գաղափար կոտորակի մասին: Կոտորակի կարգավը և գրելը: Կոտորակի համարիչը և հայտարարը, նրանց դերը: Կոտորակների մեծության համեմատումը: Ինչպես մեծացնել կամ փոքրացնել կոտորակը մի քանի անգամ (10 ժամ):

6. Տասնորդական կոտորակներ. գաղափար տասնորդական կոտորակի մասին: Չափումից ստացված թվերի գրելը տասնորդական կոտորակի ձևով: Տասնորդական կոտորակների կարգայն ու գրելը: Տասնորդական կոտորակների մեծության համեմատումը: Տասնորդական կոտորակների մեծացնելն ու փոքրացնելը 10, 100, 1000 անգամ: Տասնորդական կոտորակների գումարումը: Տասնորդական կոտորակների հանումը: Խնդիրներ և փակագծերով վարժություններ (18 ժամ):

7. Տասնորդական կոտորակների բազմապատկումը. տասնորդական կոտորակի բազմապատկումն ամբողջ թվով: Ամբողջի բազմապատկումը կոտորակով: Թվի մասը գտնելը. տասնորդական կոտորակի բազմապատկումը տասնորդական կոտորակով: Արտադրյալի կլորացումը: Խնդիրներ (10 ժամ):

8. Տասնորդական կոտորակների բաժանումը: Ամբողջ թվերի բաժանումը, յերբ տասնորդական մասեր են ստացվում: Տասնորդական կոտորակի բաժանումն ամբողջ թվի վրա: Քանորդի փոփոխությունը բաժանելին և բաժանարարը փոփոխելու հետեանքով: Ամբողջի բաժանումը տասնորդական կոտորակի վրա: Համեմատական բաժանում: Տասնորդական կոտորակի բաժանումը

տասնորդական կոտորակի վրա: Գտնել ամբողջը, յերբ սված ե թվի տասնորդական մասը: Հասարակ կոտորակը տասնորդական դարձնելը և ընդհակառակը: Միջին թվաբանական: Խնդիրներ (18 ժամ):

9. Տոկոսներ. — Գաղափար տոկոսի մասին: Ինչպես տասնորդական կոտորակը վերածել տոկոսի: Տված թվի մի քանի տոկոսը գտնելը: Տված տոկոսներով ամբողջը գտնելը: Տոկոսաչին հարաբերություններ: Խնդիրներ (20 ժամ):

ՅԵՐԿԱՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

1. Գիծ և գծային չափեր. — Ուղիղ գիծ, հատված, գծային չափեր (4 ժամ):

2. Ուղղանկյուն և քառակուսի. — Մակերես, ուղիղ անկյուն, քառակուսի: Ուղղանկյան և քառակուսու մակերեսների չափումը. քառակուսի մետրական չափեր: Ուղղանկյան մակերեսը: Քառակուսու մակերեսը: Ուղղանկյան և քառակուսու պարագիծը (4 ժամ):

3. Ծավալների չափումը և հաշվումը. — Ուղղանկյուն զուգահեռանիստ կամ չորսուս: Հորիզոնական և ուղղաձիգ ուղղություններ: Խորանարդ: Ծավալների չափումը: Խորանարդ մետրական չափեր: Ուղղանկյուն զուգահեռանիստի ծավալը: Խորանարդի ծավալը (8 ժամ):

4. Յեռանկյան և բազմանկյան մակերեսը. — Անկյուններ: Յեռանկյուն. չեռանկյան տեսակները. չեռանկյան մակերեսի չափումը: Բազմանկյուն: Շրջան, շրջանագիծ, տրամագիծ, շառավիղ (4 ժամ):

5. Շրջանաձև դիագրամներ (2 ժամ):

6. Կրկնություն ամբողջ անցածի (3 ժամ):

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ

Մեծահասակների հանրակրթական տարրական դպրոցներում աշխարհագրությունն ընդգրկում է հետևյալ թեմաները.

1. Ընդհանուր ֆիզիկական աշխարհագրություն, 2. ԽՍՀՄ-ի աշխարհագրություն և 3. աշխարհի քաղաքական քարտեզը:

Դասավանդության ընթացքում պետք է նկատի ունենալ հետևյալ խնդիրները.

1. Աշխարհագրության բոլոր թեմաներն ըստ հարկի պետք է անցնել նկարների դիտումներով, քարտեզների, գլոբուսի և մոդելների կանոնավոր ոգտագործմամբ:

2. Դասավանդության ընթացքում պետք է ուսուցչի պատմածը հազեցած լինի կոնկրետ և ճշգրիտ որինակներով, փաստերով և զրուցքը պետք է տարվի կենդանի ու աշխուժ:

3. Սովորողների հետաքրքրությունը բավարարելու համար պետք է նրանց հանձնարարել ինքնուրույն կերպով կարդալ աշխարհագրական հանրամատչելի բրոշուրներ, ինչպես որինակ՝ «Աշխարհի մեծ և անեղ լեռնությունները», «Ինպիսի անհայտ հեռուները» և այլն:

4. Անցնելիք նյութը պետք է հարստացնել տեղական աշխարհագրական նյութերով. որինակ՝ լեթե խոսվում է ընդհանրապես լեռների, լճերի, գետերի, դաշտավայրերի, բարձրավանդակների մասին և այլն՝ պետք է տալ նաև իր շրջանի աշխարհագրական այդ կետի անունները, վորոշել նրանց տեղը, նշանակությունը և այլն. յերբ խոսվում է կլիմայի մասին՝ պետք է վորոշել տեղական կլիման պայմանավորող հանգամանքները և այլն:

Մեծահասակների կիսազրադիտության վերացման դպրոցներում սովորողներն այնքան պետք է աշխարհագրություն իմանան, վոր կարողանան ըմբռնել ֆիզիկական աշխարհագրության

վոչ բարդ խնդիրները, քարտեզներից ոգտվելու հմտություններ ձեռք բերեն, քարտեզների վրա կարողանան փնտրել և գտնել լրագրում կարգացած նշանավոր քաղաքները, գետերը, յերկրները ծովերը և այլն: Միաժամանակ նրանք պետք է հասկանան այն կարևոր խնդիրը, վոր մարդկային հասարակությունը դիտության ու տեխնիկայի դարգացմանը զուգընթաց հետզհետե ավելի խորն է ուսումնասիրում և ճանաչում բնության ուժերը, պաշքարում նրանցից վնաս տվողների դեմ և մյուսներն ոգտագործում, ծառայեցնում իրեն: Այս կապակցությամբ նրանք պետք է ըմբռնեն, թե ինչպես խորհրդային իշխանությունը հետզհետե ոգտագործում է յերկրի, մինչև այժմ չոգտագործած հնարավորությունները, արտագրողական ուժերի ճիշտ տեղաբաշխում կատարելով և բնության ուժերն ու հարստություններն ի սպաս դնում աշխատավորության կարիքներին ու շահերին, սոցիալիզմի կառուցման մեծ գործին:

Ըստ առանձին թեմաների աշխատանքը պետք է տանել հետևյալ կերպ.

Առաջին քեմա (պլան յեվ քարտեզ).—Այս թեման անցնելիս սովորողները պետք է քարտեզը հասկանալու և կարգալու հըմտություն ձեռք բերեն: Պլանի վրա դյուրությամբ է յուրացվում մասշտաբի գործածությունը և նրա ոգնությունը տարածությունների չափումը: Վարժությունները կատարվում են միայն գծային մասշտաբով: Պլանից քարտեզին անցնելու համար տըրվում է գաղափար յերկրի ձևի մասին և բերվում յերկրի գնդաձևության պարզ ապացույցներ: Մասշտաբի եյությունը և գործածությունը հասկանալու համար նպատակահարմար է տարբեր մասշտաբով գծած քարտեզների վրա չափումներ կատարել:

Աստիճանացանցը պետք է անցնել նախ գլոբուսի վրա — ցուցց տալ նրա միջորեականներն ու զուգահեռականները՝ բացատրելով նրանց նշանակությունը, ուշադրություն դարձնել նրանց ուղղության վրա (հորիզոնի վըր կողմի ուղղությամբ են ձգվում), նրանց մեծության վրա (բոլոր միջորեականներն իրար հավասար են, իսկ զուգահեռականները, բեռները գնալով փոքրանում են, 60 աստիճանի զուգահեռականը հավասար է մոտավորապես հասարակածի կեսին). գլոբուսի վրա պետք է դադափար տալ նաև աշխարհագրական լայնության և յերկարության մասին, ապա անցնել քարտեզի աստիճանացույցին:

Անցնելով կիսազնդերի քարտեզին, պետք է պարզաբանել, Վոր յուրաքանչյուր քարտեզ, վորպես կորընթարթ մակերևույթը հարթության վրա պատկերացնող, չի կարող լինել միանգամայն ձիշտ. կիսազնդերի քարտեզի վրա սկսում ենք անցնել ցամաքի և ջրի բաշխումը, տալով նրանց պայմանական նշանները քարտեզի վրա:

Ծրագրում թվարկված են աշխարհագրական այն անունները, վորոնք անհրաժեշտ միմիմումն են համարվում սովորողների համար. հարկավոր չե նոր անուն ավելացնել, այլ անհրաժեշտ է յուրացնել տալ շատերին հարցնելով. որինակ՝ վճր ովկիանոսների միջև և գտնվում Ամերիկան, Ատլանտյան ովկիանոսը վճր աշխարհամասի միջև և գտնվում: Հնդկական ովկիանոսի արևմտյան կողմում ի՞նչ աշխարհամաս է գտնվում, իսկ հյուսիսում, արևելքում և այլն և նույն ձեով անցնել խոշոր ծովերը քարտեզի վրա ցույց տալով:

Դրանից հետո քարտեզի վրա պետք է ցույց տալ նաև խոշոր պետությունները: Սովորողները լսել են այդ յերկրների անունները. այժմ նրանց տեղը քարտեզի վրա վորոշելով, գտնելով թե ԽՍՀՄ-ի նկատմամբ նրանք վճր կողմումն են գտնվում, ի՞նչ յերկրներով, լեռներով, գետերով կամ ծովերով են բաժանված իրարից կամ ԽՍՀՄ-ից կլրացվի վորոշ չափով նրանց գիտելիքներն այդ յերկրների մասին: Այս աշխատանքների ընթացքում պետք է հաճախ հիշատակվեն նաև զուգահեռականներն ու միջորեականները, հասարակածն ու գլխավոր միջորեականը, և վորոշվեն այդ յերկրների աշխարհագրական յերկարությունն ու լայնությունը: Իհարկե, քարտեզը կարգալու հմտությունը մի ժամում չի ձեռք բերվում. նման աշխատանքներ միշտ պետք է կատարել համապատասխան նյութերի անցման ժամանակ:

Վորպես կանոն, հարց ու պատասխանի միջոցով անցած ամեն մի թեման պետք է ամփոփել, կրկնել և ապա անցնել հաջորդին:

Յերկրագր. քեմալում (յերկրի ձևերը) պետք է ուսումնասիրել յերկրագնդի կազմությունը, յերկրի մակերևույթի վրա տեղի ունեցած կարևորագույն յերևույթները և յերկրի մակերևույթի ձևերը: Դասավանդման ընթացքում անհրաժեշտ է ոգտագործել աշխարհագրական նկարներ (հարբուխների, լեռների և այլն): Այս թեմայի նպատակն այն պետք է լինի, վոր սովորողները խոթացնեն քարտեզը կարգալու ունակությունները. հատկապես յերկրի մակերևույթի տարբեր ձևերը կարողանան վորոշել քար-

տեզի վրա և սովորեն այդ կապակցությամբ աշխարհագրական անունների անհրաժեշտ միմիմումը, վորը տրված է ծրագրի այս բաժնում:

Յերկրագր. քեմալում (ովկիանոսներ, ծովեր, գետեր և լճեր) անհրաժեշտ է գաղափար տալ յերկրագնդի ջրային շերտի և նրա նշանակություն մասին:

Այստեղ ևս ծանրություն կենտրոնը մնում է քարտեզի վրա ջրային տարածությունների պայմանական նշանները հասկանալուն, անհրաժեշտ է սովորողի աչքը վարժեցնել քարտեզի վրա գետը, լիճը, ծովը, ովկիանոսը, ծոցը, նեղուցը տարբերելու և ցույց տալու. դրա համար պետք է վարժություններ կատարել քարտեզի վրա և յուրացնել տալ ծրագրի այդ բաժնում տված աշխարհագրական անունները: Անցնելով ծովը (ջրի) թեմային, ցույց տալ նեղուցներն ու ծոցերը, դիտելու նաև կղզիներն ու թերակղզիները և գաղափար տալ վերջինների առաջացման մասին, յուրացնել տալ կղզիների և թերակղզիների ծրագրում տված միմիմումը: Հետաքրքիր աշխատանք կարելի է կատարել այս թեմայի համաշխարհային ջրային մեծ ճանապարհները բաժինն անցնելիս. որինակ՝ վճր ծովերն են միանում Սուեզի ջրանցքով, ինչ աշխարհամասեր է բաժանում Զիբրալտարի նեղուցը, Պանամայի ջրանցքը. ջրային ինչ ճանապարհներով կարող ենք Ադովի ծովից դուրս գալ Ատլանտյան ովկիանոս և այլն: Այսպիսով աշխուժություն կմտցվի նյութի գասավանդման մեջ և այս կնպաստի քարտեզում կարգացած ու այս թեմայում տված աշխարհագրական անունները յուրացնելուն:

Չորրորդ քեմալն (յերկրի որեկան և տարեկան շարժումը) նպատակ ունի տալ սովորողներին գիտական պատկերացում յերկրի շարժման մասին: Պետք է հակադրել արևի յերևույթական շարժմանը գիտական բացատրությունը յերկրի շարժման մասին՝ իր առանցքի շուրջը (տարվա յերկանակների առաջանալը): Պետք է հարց ու պատասխանի միջոցով ստուգել ուսանողների գիտողություններն արևի յերևույթական շարժման մասին՝ տարվա տարբեր յեղանակներին, կեսորին արևի հորիզոնից բարձր լինելու մասին, որվա տեղություն, արևի տաքացնելու կարողություն՝ կախված նրա ճառագայթների թեքություն աստիճանից և ապա անցնել այդ յերևույթների գիտական բացատրությունը:

Այս նյութն անցնելիս պետք է անպայման փորձեր կատարել գլորուսի վրա (գասասենյակը մթնացնել և մոմի լույսի

առակ շարժել գլորուսը — ճիշտ պահպանելով առանցքի թեքու-
թյունը): Դասատուն չպետք է մոռանա, վոր փորձերի ժամանակ
առանցքի թեքության ճիշտ պահպանմամբ միայն հնարավորու-
թյուն կունենա բացատրելու յեղանակների առաջանալը, ինչ-
պես և հյուսիսային և հարավային կիսագնդերում յեղանակների
տարբերությունը:

Սովորողներին դժվար է ամբողջությամբ պարզաբանել
յերկրի և արեգակնային համակարգության առաջանալու խըն-
դիրը, սակայն վորպես հասակավորների՝ կարելի է ընդհանուր
գծերով տալ յերկրի և մոլորակների արեգակնային զանգվածից
առաջանալու գաղափարը և այդ ֆոնի վրա պարզել տիեզերքի
առաջացման մասին կրոնական բացատրության (աշխարհի
ստեղծագործության) անհեթեթությունը և նրա դասակարգա-
յին ելությունը:

Հինգերորդ քեման (կլիմա) անցնելով սովորողները պետք է
ճիշտ ըմբռնում ստանան կլիմայական յերեւութների մասին:
Ցույց տալով կլիմայական գոտիները կիսագնդերի քարտեզի
վրա և սովորողների անձնական դիտողություններից ոգտվելով՝
պետք է լուսաբանվի, թե ինչ հանգամանքներից է կախված
տվյալ վայրի կլիման (աշխարհագրական լայնության, վայրի
բարձրությունը ծովի մակերևույթից, լեռներով շրջապատված
լինելը, ծովից հեռու կամ մոտ գտնվելը, ծովային տաք և ցուրտ
հոսանքները և այլն):

Անցնելով մթնոլորտային տեղումներին՝ դասատուն պետք
է գիտական պարզ բացատրություններով ջախջախի այդ հար-
ցում կրոնական պատկերացումները: Մոտերքում ողերևութա-
բանական կայան գտնվելու դեպքում՝ կարելի է եքսկուրսիա
գնալ և հասկանալի զրույցով տալ յեղանակի նախատեսման
միջոցները, ինչպես և այդ տեսակետից պարզել այդ կայանների
մեծ նշանակությունը գյուղատնտեսության, ծովային և ողային
հաղորդակցության խնդիրներում:

Այս բաժնի աշխարհագրական անունները (ծովային կլիմա
ուսնեցող և խոնավ շրջաններ, անտառներ) սակավաթիվ են և
դժվար է նրանց յուրացնել:

Վեցերորդ քեմա (յերկրագնդի բուսահողային գոտիները).
պետք է անպայման աշխատել բուսահողային գոտիների առան-
ձին լանդշաֆտային տեսարանների նկարներով: Հնարավորու-
թյան դեպքում պետք է ոգտագործել մոզական լապտեր համա-

պատասխան դիապոզիտիվներով: Սովորողները պետք է կարո-
ղանան այդ գոտիները հողաբուսական և կլիմայական հատուկ
քարտեզի վրա ցույց տալ և համառոտ — կոմպլեքսային բնու-
թագիր տալ յուրաքանչյուր գոտուն: Մարդու ներգործությունը
ընության վրա պետք է դասավի կողմից տրվի զրույցի
ձևով և կոնկրետ որինակներով. արհեստական վոռոգում, անտա-
ռապատումներ, ճահիճների չորացում, արհեստական պարարտա-
ցում, նոր կուլտուրաների տարածում, խորհրդային լայնածա-
վալ յերկրի բազմակողմանի ուսումնասիրություն և նրա, մինչ
այժմ չուսումնասիրված ու չոգտագործած հարստությունների
մշակում և այլն:

Նման փաստերի հիման վրա միաժամանակ պետք է շեշտ-
վի սոցիալիստական հասարակարգի, պրոլետարիատի ստեղծա-
գործական թափի անհամեմատ առավելությունը կապիտալիս-
տականի հետ համեմատած և վերջինիս մարդկային լավագույն
կյանքի զարգացման ու առաջադիմության արգելակ հանդիսա-
նալը:

Յոթերորդ քեման (յերկրակնդի բնակչությունը) անցնելիս
պետք է ցույց տրվեն տարբեր ռասաների պատկանող ժողո-
վուրդների ներկայացուցիչների նկարները, քարտեզի վրա ցույց
տալ տարբեր ռասաների պատկանող ժողովուրդների տեղաշար-
ժումը և կոնկրետ որինակներով պարզել բուրժուական ռասայական
թեորիայի հակադեմոսական և հակահեղափոխական ֆաշիստական
բնույթը: Արժեքավոր կլինի, յեթե դասատուն հետաքրքիր
զրույցներ կազմակերպի յերկրագնդի տարբեր ժողովուրդների
կյանքի ու կենցաղի շուրջը (եսկիմոսներ, նենեցներ, տաք գոտու
բնակիչներ և այլն):

Ութերորդ քեմա (ԽՍՀՄ-ի ֆիզիկական քարտեզը). պետք է
սկսել ԽՍՀՄ-ի տեղը կիսագնդերի քարտեզի վրա վորոշելու և
ԽՍՀՄ-ի ֆիզիկական քարտեզին անցնելով: ԽՍՀՄ-ի ֆիզիկո —
աշխարհագրական անուններից վորոշ մասը սովորողներն արդեն
անցել են կիսագնդերի (աշխարհի) քարտեզն ուսումնասիրելու
ժամանակ: Մնում է այդ նույնը շարունակել ԽՍՀՄ-ի ֆիզիկա-
կան քարտեզի վրա և ավելի լայնացնել սովորողների ֆիզիկո —
աշխարհագրական գիտելիքների պաշարը ԽՍՀՄ-ի աշխարհա-
գրության նկատմամբ:

Սովորողները քարտեզի վրա պետք է հիմնովին յուրացնեն
ծրագրում տված աշխարհագրական անունները և ամեն մի

առանձին դեպքում կանգ առնեն Անդրկովկասի, Հայաստանի և սովորողների շրջանի ֆիզիկական աշխարհագրություն վրա՝ Վերջինիս միևնույն տված և ծրագրում և պետք և այն ամբողջանել սովորողների մեջ:

ԽՍՀՄ-ի համառոտ տնտեսական աշխարհագրական տվյալները պետք և նույնպես անցնել քարտեզի վրա: Տնտեսական տվյալներից վերցված են աչքի ընկնողները, վորոնց մեծ մասը սովորողները լսել են, գիտեն կամ կարդացել են թերթերում, այնպես վոր դժվար չի լինի նրանց յուրացումը: Յերկրի տնտեսական հարստության առանձին ոլջեկտներն անցնելիս թուղցիկ էերպով պետք և հիշատակել նաև թե ի՞նչ չափով, ինչպե՞ս և ի՞նչի համար են նրանք ոգտագործվում: Այս թեման մշակելիս ձեռքի տակ պետք և ունենալ նաև Անդրկովկասի և Հայաստանի քարտեզները:

ԻճՆԵՐՈՂ ԲԵՒԱՆ (աշխարհի քաղաքական քարտեզը) համարյա ամփոփում և ընդհանուր ֆիզիկական աշխարհագրությունը: Այստեղ միայն տրվում են աչքի ընկնող և մեր հարևան պետություններն ու նրանց մայրաքաղաքները: Այս թեման անցնելիս յուրաքանչյուր պետության մասին պետք և տալ համառոտ տեղեկություն տնտեսության կարևոր ճյուղերի դրություն, կառավարության ձևի և մեզ հետ ներկայումս ունեցած հարաբերությունների մասին: Յուրյ տալ սահմանները (առանց անունների) և մայրաքաղաքը:

ԾՐԱԳԻՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ԿԻՍԱԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

1. ՊԼԱՆ ՅԵՎ ՔԱՐՏԵԶ

Գաղափար հորիզոնի մասին: Հորիզոնի կողմերը և նրանց դասնելը արևի, աստղերի և կողմնացույցի ոգնությունը:

Պլանը վորպես վոչ մեծ հողամասի արտանկար: Պլանի նշանակությունը յերկրի պաշտպանության և սոցիալիստական շինարարության գործում:

Կոլանտեսության, գյուղի կամ քաղաքի պլանը: Ինչպես են գծում պլանը. մասշտաբը և նրա նշանակությունը. գծային և թվային մասշտաբ: Հեռավորության չափումը պլանի վրա՝ մաս-

շտաբով: Կարողանալ գծագրել պարզ պլան և կարգալ գծած պլանը (2 ժամ):

Յերկրի ձևը: Ինչպես էյին հսում պատկերացում յերկիրը: Յերկրի մակերևույթի կորընթարթության, գնդաձևության մասին ապացույցներ. հորիզոնի լայնանալը վեր բարձրանալիս. դիտողություն ծովափից՝ հեռացող և մոտեցող շոգենավի շարժմանը, յերկրի ստվերը լուսնի վրա նրա խավարման ժամանակ: Յերկրագնդի մեծությունը: Գլոբուսը վորպես յերկրի մոդել: Դիտողություններ գլոբուսի վրա՝ բևեռներ, հասարակած: Յերկրի պատկերումը գլոբուսի վրա: Աստիճանացույց. գուգահեռականներ — աշխարհագրական լայնություն: Միջորեականներ — աշխարհագրական յերկարություն. գլխավոր միջորեական և նրա նշանակությունը: Աստիճանների համարակալումը — լայնությունը՝ հասարակածից դեպի բևեռները, յերկարությունը՝ գլխավոր միջորեականից դեպի արևելք և արևմուտք: Ցամաքի և ջրի պատկերումը գլոբուսի վրա: Աշխարհամասեր և ովկիանոսներ: Կիսագնդեր և նրանց քարտեզը (2 ժամ):

Հորիզոնի կողմերը կիսագնդերի և առհասարակ քարտեզի վրա: Ջուրը և ցամաքը պատկերելը կիսագնդերի և առհասարակ քարտեզի վրա: Աշխարհամասեր՝ Յեվրոպա, Ասիա, Աֆրիկա, Ավստրալիա, Հյուսիսային Ամերիկա, Հարավային Ամերիկա, Անտարկտիդա: Ովկիանոսները — Մեծ, Ատլանտյան, Հնդկական: Գլխավոր ծովերը՝ Հյուսիսային Բեվեռալին, Բալթիկ, Հյուսիսային կամ Գերմանական, Միջերկրական, Սև ծով:

Գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա ցույց տալ ԽՍՀՄ-ն, Անգլիան, Փրանսիան, Գերմանիան, Իտալիան, ԱՄՆ-ը, Ճապոնիան, Չինաստանը, Հնդկաստանը (3 ժամ):

2. ՅԵՐԿՐԻ ԿԵՂԵՎԸ

Ատմոսֆերա, Հիդրոսֆերա, Լիտոսֆերա: Յերկրագնդի ներքին կառուցվածքը — կարծր կեղև, մագմա և միջուկ: Հրաբուխ և յերկրաշարժ: Յերկրագնդի կեղևի կազմությունը՝ նստվածքային և զանգվածային տեսակներ: Յերկրի մակերևույթի ձևերը. Բացարձակ և հարաբերական բարձրություն: Դաշտավայրեր, բարձրավանդակներ, լեռներ և լեռնագագաթներ. սրանց պատկերումը քարտեզի վրա:

Յերկրի մակերեվույթի հողմնահարումն ու վորոշումը:

Հանածո հարստութիւնները վորպես եներգիւյի և հումքի աղբյուրներ: Հանածո հարստութիւնների (քարածուխ, նավթ, յերկաթ և այլն) տեղաբաշխումն ըստ աշխարհամասերի և ԽՍՀՄ: Կիսազնդերի քարտեզի վրա ուսումնասիրել աշխարհամասերի մակերևութը:

Յեկոայում.— Դաշտավայրերից՝ Արևելյան-Յեկոպական, (ռուսական, գերմանական, ֆրանսիական լոմբարդական, Միջին և Ստորին Դանուբյան), լեռներից՝ Ալպեր, Կարպատներ, Սկանդինավյան, Պիրինյան, Ապենինյան, Ուրալյան: Գազաթներից՝ Մոսկովյան, հրաբուխներից՝ Վեզուվ (3 ժամ):

Ասիայում.— Դաշտավայրերից, Արևմտյան-Միջերական, Արալ-Կասպյան, Ջինական, Միջագետք, Քուռի և Ռիոնի:

Լեռներից՝ Տյան-Շան, Հիմալայ, Կովկասյան. Գազաթներից՝ Եվերեստ, Մասիս, Ելբրուս, Կազբեկ, Արագած:

Հյուսիսային Ամերիկայում.— Դաշտավայրերից՝ Միսիսիպիի: Լեռներից՝ Կորդիլերյան.

Հարավային Ամերիկայում.— Դաշտավայրերից՝ Ամազոնի: Լեռներից՝ Անդյան (Կորդիլերների շարունակութիւնը):

Աֆրիկայում.— Լեռներից՝ Ատլասի (2 ժամ):

3. ՈՎԿԻԱՆՈՍՆԵՐ, ԾՈՎԵՐ, ԳԵՏԵՐ ՅԵՎ ԼՃԵՐ

Ովկիանոսներ և ծովեր: Ովկիանոսների խորութիւնը: Ծովային ջրի աղիութիւնը: Ծովային հոսանքներ — տաք՝ Գոլֆըշտրոմ. ցուրտ՝ Կամչատկայի: Մակընթացութիւն և տեղատվութիւն: Ծովային ալիքները և ցամաքի ափերի վողողումը: Ծովեր, նեղուցներ, թերակղզիներ, կղզիներ:

Ծովերի նշանակութիւնը (ջրային ճանապարհ, ձկնորսութիւն և այլն): Համաշխարհային ջրային մեծ ճանապարհները և պայքար նրանց համար: Նեղուցների և կղզիների նշանակութիւնը ջրային ճանապարհների վրա:

Ովկիանոսներ. — Մեծ, Ատլանտյան, Հնդկական:

Ծովեր. — Հյուսիսային Բևեռային, Հյուսիսային կամ Գերմանական, Բալթիկ, Միջերկրական, Կարմիր, Ճապոնական, Բերինգյան (2 ժամ):

Թերակղզիներ. — Սկանդինավյան, Պիրինյան, Ապենինյան, Բալկանյան, Կովա, Ղրիմ, Կամչատկա, Կորեա, Հնդկաչին, Հնդկական, Արաբական, Փոքր Ասիա, Ալյասկա:

Կղզիներ. — Գրեյնդիա, Մեծ-Բրիտանիա, Ճապոնական, Սալալին, Ջոնգլան, Անտիլյան, Ովկիանիա:

Նեղուցներ. — Ջիբրալտար, Դարդանել, Բոսֆոր, Բերինգյան:

Ջրանցքներ. — Սուեզի, Պանամայի (3 ժամ):

Ստորերկրյա ջրեր. — Աղբյուրներ, հանքային աղբյուրներ, (հեյզեր), գետեր: Գետերի վտակները, աջ և ձախ ափերը, հունը, ավազանը: Գետերի տնտեսական նշանակութիւնը — վոռագում, սպիտակ ածուխ, ջրային ճանապարհ: Գետային ջրանցքներ:

Գետեր. — Հոենոս, Դանուբ, Դնեպր, Դոն, Վոլգա (Ոկա և Կամա վտակներով), Ուր (Իրտիշ վտակով), Յենիսեյ, Լենա, Ամուր, Բուռ, Արաքս և վտակներ Միսիսիպի (Միսուրի վտակով), Ամազոն, Նիլոս:

Լճեր. — Հոսող և չհոսող լճեր, աղի և քաղցրահամ լճեր:

Լճերից. — Լադոգա, Ունգա, Կասպից, Արալյան, Բայկալ, Սևան (2 ժամ):

4. ՅԵՐԿՐԻ ՈՐԱԿԱՆ ՅԵՎ ՏԱՐԵԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Արեգակը վորպես ջերմութիւն և եներգիւյի աղբյուր լերկերի համար: Ջերմութիւն փոփոխութիւնն յերկրի վրա որվա տարբեր ժամերին և տարվա տարբեր լեղանակներին: Արևի և մյուս լուսատուների յերևույթական շարժումը: Բևեռային աստղի հարաբերական անշարժութիւնը:

Յերկրի որական շարժումը: Բևեռները վորպես անշարժ կետեր յերկրի որական շարժման ընթացքում: Յերկրի առանցքը: Գիշեր և ցերեկ: Յերեկվա և գիշերվա տևողութիւն փոփոխութիւնը տարվա ընթացքում: Ջերմութիւն կախվածութիւնն արևի ճառագայթների ուղղութիւնից (ճառագայթները թեք են ընկնում յերկրի վրա թե՛ ուղղահայաց): Յերկրի տարեկան պըտույտն արևի շուրջը: Յերկրի առանցքի թեքութիւնն իր որբիտի նկատմամբ և տարվա լեղանակները:

Արեգակնային համակարգութիւն: Յերկրը վորպես մոլորակ: Համառոտ ծանոթութիւն յերկրի առաջացման մասին: Կրօնական հայացքները տիեզերքի և յերկրի ծագման մասին: Նրանց անհեթեթութիւնը և դասակարգային ելութիւնը: Պալքար յերկրի ձևի և շարժման գիտական տեսակետների համար: (Կոպերնիկոս, Ջորդանո Բրունո, Գալիլէյ) (3 ժամ):

Յեղանակ և նրա տարրերը. ջերմութիւն, քամիներ, տեղումներ: Գաղափար կլիմայի մասին: Կլիմայի նշանակութիւնը տնտեսութեան համար: Պայքար կլիմայական վնասակար յերևույթների դեմ: Յեղանակային յերևույթների հետ կապված կրօնական պատկերացումները: Ողբերկութաբանական կայանները և նրանց տված ոգուտները:

Արեգակի տարբեր բարձրութիւնը հորիզոնի նկատմամբ յերկրագնդի զանազան մասերում:

Յերկրագնդի բաժանումը կլիմայական հինգ գոտիների: Արեգադարձներ և բեկռային շրջաններ: Արևի ճառագայթների անկման ուղղութիւնը հարավային և հյուսիսային կիսագնդերի վրա տարվա տարբեր յեղանակներին: Կլիմայական տարբեր գոտիների առանձնահատկութիւնները. — բարձր ջերմութիւն և ջերմաստիճանի տատանման բացակայութիւն տաք (այրեցյալ) գոտում. ջերմաստիճանի տատանումները տարվա տարբեր յեղանակներին՝ բարեխառն գոտում, ցածր ջերմաստիճան՝ ցուրտ գոտում:

Յամաքի և ջրի անհամաչափ տաքանալը: Քամիներ: Ծովային հոսանքներ: Ծովային և ցամաքային կլիմա: Ծովային հոսանքների ազդեցութիւնը կլիմայի վրա: Տեղի բարձրութեան ազդեցութիւնը կլիմայի վրա: Մթնոլորտային տեղումներ և նրանց բաշխումը յերկրագնդի վրա: Մթնոլորտային տեղումների համաշխարհային քարտեզը. խոնավ շրջաններ (Գվինեյի ծովափ, Սև ծովի, Անդրկովկասյան և Ղրիմի ափերը): Յերկրագնդի անապատները (Սահարա, Գոբի կամ Շամո, Արաբական). Անդրկասպյան կիսաանապատային շրջանները (Կարա-Կում, Կիզիլ-Կում) (3 ժամ):

6. ՅԵՐԿՐԱԳՆԴԻ ԲՈՒՍԱՆՈՂԱՅԻՆ ԳՈՏԻՆԵՐԸ

Հողի բուսական և կենդանական աշխարհի կախումը կլիմայից. սրանց գոտիական տեղաշարժումը յերկրագնդի վրա:

Բեկռային շրջաններ, տունդրաներ, անտառ, տափաստան, անապատներ, մերձարևադարձային շրջաններ, արեգադարձային անտառներ և սավանններ: Յուրաքանչյուր գոտու հողաբուսական և կենդանաբանական աշխարհի համառոտ բնութագիրը:

Բնութիւնը ոգտագործումն ու փոփոխումը մարդու միջոցով՝ կախված արտադրողական ուժերի բնույթից և աստիճանից, արտադրողական հարաբերութիւնների սիստեմից (բնութիւն

ուժերի և հարաբերութիւնների ոգտագործման սահմանափակ հնարավորութիւնները կապիտալիստական հասարակարգում և անսահմանափակ հնարավորութիւնները՝ սոցիալիստական հասարակարգում (2 ժամ):

7. ՅԵՐԿՐԱԳՆԴԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բնակված և չբնակված շրջաններ յերկրագնդի վրա: Յերկրագնդի բնակչութեան քանակը և բաշխումն ըստ աշխարհամասերի: Յերկրագնդի խիտ բնակված շրջանները:

Մարդկութեան բաժանումն ռասսաների. նրանց բնակութեան շրջանները յերկրագնդի վրա:

Բուրժուական ռասսայական և ազգային թեորիաները. նրանց դասակարգային ելութիւնը: Գաղութային աշխատավոր ժողովուրդների և գունավոր ցեղերի շահագործումն ու վռնչացումը կապիտալիստների կողմից: (Նեգրերն ու կարմրամորթներն Ամերիկայում): Ստրկական աշխատանքը գաղութներում: Ազգային հարցի լուծումը ԽՍՀՄ-ում (3 ժամ):

8. ԽՍՀՄ-Ի ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶԸ

1. ԽՍՀՄ-ի աշխարհագրական դիրքը և տեղադրումը Յեվրոպայում և Ասիայում: ԽՍՀՄ-ի ծովային և ցամաքային սահմանները. նրանց նշանակութիւնը յերկրի պաշտպանութեան և տնտեսական հարաբերութիւնների տեսակետից՝ ԽՍՀՄ-ի սահմանամերձ պետութիւնները:

ԽՍՀՄ-ի առանձին մասերը. Յեվրոպական մաս, Կովկաս (Հյուսիսային և Անդրկովկաս), Միջին Ասիա, Սիբիր և Հեռավոր Արևելք (2 ժամ):

ԽՍՀՄ-ի սահմանամերձ ծովերը. — Հյուսիսային Բեկռային, Բաքենցի, Սպիտակ, Կարայի, Բերինգյան, Ոխոտի, Ճապոնական, Սև, Բալթիկ: Բալթիկ ծովի Ֆիննական ծոցը:

Նավահանգիստները. — Լենինգրադ, Մուրմանսկ (չսառչող), Արխանգելսկ, Իզարկա, Վլադիվոստոկ, Նովորոսիսկ, Ողեսսա, Բաթում, Հյուսիսային Բեկռային ծովի ճանապարհները և նրա նշանակութիւնը ԽՍՀՄ-ի համար: «Սիբիրյակովի», «Չելյուսկինի» և «Լիտկեյի» արշավանքը: Պայքար բեկռային ճանապարհ յուրացնելու համար:

Թեախղղիներ. — Կոլա, Կամչատկա, Ղրիմ:

Կղզիներ. — Սախալին, Նոր Յերկիր (2 ժամ):

2. ԽՍՀՄ-ի մակերևութի կազմութիւնը. դաշտավայրերի գերակշռութիւնը. լեռների ծալքամասերում գտնվելը:

Դաշտավայրեր. — Արևելյան-Յեվրոպական, Արևմտյան-Սիբիրական, Արալ-Կասպիական, Քուռի, Ռիոնի:

Բարձրավանդակներ. — Միջին-Ռուսական, Մերձվոլգյան, Դոնեցի, Միջին Սիբիրական, Հայկական:

Լեռներ. — Ուրալյան, Ղրիմի, Կովկասյան (Եւրոպա և Կագրեկ), Պամիրի, Տյան-Շան, Ալտայան, Կամչատկայի հրաբուխները. Անդրկովկասի լեռները՝ Աջարա-Ախցխայի, Սուրամի, Փամբակի, Շահաղի, Ահմանգանի, Զանգեզուրի: Լեռնադաճաթներից Արագած (2 ժամ):

3. ԽՍՀՄ-ի ոգտակար հանածոները: Հանքային հարըստութիւնների հետազոտված չլինելը ցարական Ռուսաստանում: Այս տեսակետից խորհրդային իշխանութեան նվաճումները:

Քաղաքային ավազաններ. — Դոնեցի, Կուզնեցկի, Կարագանդայի, Մերձմոսկովյան, Ուրալի, Տկվիրուլիի և Տկվարչելիի:

Նավթ. — Բաքու, Գրոզնի, Մալկոպ, Վրաստան, Եմբա, Ուրալ, Սախալին, Միջին Ասիա:

Թերկաթ. — Կերչ, Կրիլով Ռոգ, Ուրալ, Կուրսկի, մագնիտային անոմալիան, Դաշքեսան-Կիրովաբադի մոտ:

Մաքացանց. — Զխատուրի (Վրաստան):

Պղինձ. — Ուրալ, Կազակստան, Ալաշկերդի և Ղափան (Հայաստանում):

Աղիք. — Խոհանոցային ծովային աղ-Բասկունչակ և Կասպից լճերից:

Քաղաղ. — Դոնբաս, Նախիջևան: Ապատիտներ. — Խիբինի (Կիրովսկի) հանքերը, Կալիական աղեր. — Սոլիկամսկում (Ուրալ):

Վոսկի. — Ուրալում, Սիբիրում: ԽՍՀՄ-ի տեղը մյուս պետութիւնների մեջ կարիքավոր հանածոների պաշարի և արդյունահանման ասպարիզում (5 ժամ):

4. ԽՍՀՄ-ի գետերն ու լճերը. — ԽՍՀՄ-ի գետերի մեծ մասի հարթ վայրերով հոսելու հանգամանքը և դրանից բխած առանձնահատկութիւնները — ձմռանը սառցապատվելը, զարնանը՝ հորդանալը, ամռանը՝ ծանծաղանալը: Գետերի ոգտագործումը նավարկութեան, էլեկտրիֆիկացիայի, վոդոգման համար: Գետային ջրանցքները:

Գետեր. — Հյուսիսային Դվինա, Պեչորա, Ու, (Իրտիշ վը-

տակով), Յենիսեյ (Անգարա վտակով), Լենա, Ամուր, Նեվա, Վոլխով, Սվիր, Դնեպր, Դոն, Վոլգա (Ոկա և Կամա վտակներով). Ուրալ, Ամուր-Դարիա, Սիր-Դարիա, Քուռ, (Ալաղան, Արագվա, Թարթար, Խրամ վտակներով, Խրամ վտակի Դեբեդը և նրա կազմվելը Ձորագետից և Փամփակ գետից) Արաքս (Ախուրյան, Քասախ, Զանգու կամ Հրազդան):

Լճեր. — Լադոգա, Ոնեգա, Բասկունչակ, Կասպից, Արալյան, Բալխաշ, Բալկալ, Սևան:

Ջրանցքներ. — Հոկտեմբերյան (Մարինյան), Սպիտակ-Բալթիկ ծովյան (ընկ. Ստալինի անվան) ջրանցք, Վոլգա-Մոսկվա ջրանցք, Վոլգա-Դոն և Դոն-Դնեպր ջրանցքների նախագծերը: Եքսկուրսիա քարտեզի վրա այդ ջրանցքներով:

Հիդրոէլեկտրակայաններ. — Վոլխովի, Սվիրի, Դնեպրի, Զագես, Ռիոն-գես, Յերգես, Ձորագես, Քանաքեռգես և Սևան-Զանգու կասկադի նախագիծը: Անգարայի հիդրոէլեկտրակայանների նախագիծը:

Վոդոգում. — Մեծ Վոլգայի սլոբլեմը: Անդրկովկասի և Միջին-Ասիայի ջրանցքները (Մուղանի, Սարգարաբադի և այլն) (5 ժամ):

5. Կլիման և հողաբուսական գոտիները: ԽՍՀՄ-ի տեղադրված լինելը բարեխառն և ցուրտ գոտիներում Հյուսիսային Բեվեռանի ծովի, Մեծ, Ատլանտյան ովկիանոսների ու Միջերկրական ծովի ազդեցութիւնը ԽՍՀՄ-ի կլիմայի վրա:

ԽՍՀՄ-ի կլիմայի փոփոխվելը հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք. արեւելքում ցամաքային կլիմայի ուժեղանալը և մթնոլորտային տեղումների նվազումը: Միջին Ասիայի կիսաանապատները:

ԽՍՀՄ-ի մերձարևադարձային շրջանները. — Ղրիմի հարավային ծովափ, արևմտյան Անդրկովկաս (Աջարիա և Աբխազիա), Լեռնորանի ծովափ: Սուրամի և Կովկասյան լեռների նշանակութիւնը Անդրկովկասի կլիմայի համար: Արևելյան Անդրկովկասի տափաստանները (Մուղան) և ցամաքային կլիման: Հայկական լեռնաշխարհի ցամաքային կլիման պայմանավորող Ֆիզիկո-աշխարհագրական պայմանները (2 ժամ):

ԽՍՀՄ-ի բնակչութիւնը, ԽՍՀՄ-ի բնակչութեան թիվն ու խտութիւնը համեմատած մյուս յերկրների հետ: Բնակչութեան բնական աճը համեմատած մյուս յերկրների հետ. այդ տարբերութիւնը պայմանավորող հանգամանքները: Բնակչութեան խտութիւնը ԽՍՀՄ-ի տարբեր մասերում Հոկտեմբերից առաջ և հետո, դրա սոցիալ-տնտեսական պատճառները (արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման ազդեցութիւնը):

ԽՍՀՄ-ի բնակչության ազգային կազմը (2 ժամ):

ԽՍՀՄ-ի քաղաքական բաժանումը: Միութենական հանրապետություններ և նրանց գլխավոր քաղաքները. — ՌՍՖՖՀ — Մոսկվա, Լենինգրադ, Գորկի, Իվանովո, Ուլյանինսկ — Կիև, Խարկով, Ոդեսա, Բելոռուսիա — Մինսկ, Թուրքմենստան — Աշխաբադ, Ուզբեկստան — Տաշքենդ, Տաճիկստան — Ստալինաբադ, Անդրկովկաս — Թիֆլիս (2 ժամ):

ԱՍՖՖՀ-ի մեջ մտնող հանրապետությունները. — Վրաստան (Աբխազիա, Աջարիա, Հարավային Ոսեթիա), Ադրբեջան (Նախիջևան և Լեռնային Ղարաբաղ), Հայաստան և նրա շրջանները: Անդրկովկասի կազմի մեջ մտնող հանրապետությունների և ինքնավար շրջանների մայրաքաղաքները. բնակչության թիվն ըստ առանձին հանրապետությունների: Անդրկովկասը վորպես ցարական Ռուսաստանի հետամնաց և շահագործվող մի գաղութամաս:

Անդրկովկասի միանգամայն փոխվելը խորհրդայնացումից հետո: Հետամնաց ագրարային յերկրից արդյունաբերական-ագրարային յերկրի վերածվելը:

Արդյունաբերության և գյուղատնտեսության վերելքը 1-ին հնգամյակում և 2-րդ հնգամյակի առաջին տարիներում: Անդրկովկասի հանքերը, արդյունաբերության ճյուղերը:

Անդրկովկասի գլխավոր գործարանները: Անասնապահական, բամբակամշակման, ալգեզորմական շրջանները: Անդրկովկասը վորպես բամբակամշակման 2-րդ բազա (Միջին Ասիայից հետո): Թեյի և ցիտրուսային (կիտրոն, նարինջ, մանդարին,) բույսերի, ծխախոտի մշակումն Անդրկովկասում:

Անդրկովկասի յերկաթուղիները: Եքսկուրսիա քարտեզի վրա ԽՍՀՄ-ի յերկաթուղային գլխավոր ճանապարհներով: Ողակին հաղորդակցությունը ԽՍՀՄ-ում և Անդրկովկասում (4 ժամ):

Աշխարհի քաղաքական քարտեզը: Իմպերիալիստական յերկրներ, գաղութներ, կիսագաղութներ և կախյալ յերկրներ (ճանութություն և պասսիվ յուրացում):

Պետություններ. ԱՄՆ. (Նյու-Յորք, Վաշինգտոն), Անգլիա (Լոնդոն), Ֆրանսիա (Փարիզ, Մարսել), Գերմանիա (Բեռլին), Իտալիա (Հռոմ), Ճապոնիա (Տոկիո), Ֆինլանդիա (Հելսինկի), Եստոնիա (Տալլին), Լատվիա (Ռիգա), Լիտվա (Կաունաս), Լեհաստան (Վարշավա), Ռումինիա (Բուխարեստ), Թյուրքիա (Անկարա), Իրան (Թեհրան, Թավրիզ), Ադվանստան (Քաբուլ), Մոնղոլիա (Ուլան-Բատոր), Չինաստան (Նանկին, Շանհայ) (4 ժամ):

14 APR 1936

284

ԳԻՆԸ 40 ԿՈՊ.

11

28076

ПРОГРАММЫ
Для школ великовозрастных по
ликвидации неграмотности и
малограмотности
Составил М. М а и л я н
ГИЗ ССР Армении, Эривань, 1936